

Lesz-e „Antall-rendszer” Magyarországon?

A magyar nép legújabbkori történetében három személyt „tisztelt meg” azzal, hogy nevéhez egy egész rendszert köt: Horthy, Rákosi és Kádár. A Horthy-, illetve a Kádár-rendszer sajátos devianciát jelent egy-egy ideáltipikus társadalmi-politikai berendezkedéshez képest. A Horthy-rendszer a modern demokráciákhoz képest (negatív) deviancia, míg a Kádár-rendszer a klasszikus sztálinizmus-hoz képest (pozitív) deviancia. A Horthy- és Kádár-rendszer mint elnevezés egyben arra is utal, hogy a névadók nem helyettesíthetők: rendszerük főszakácsaként sajátosan egyedi ízt adtak a nevével jelzett (nem melleslegesen igen hosszú) korszaknak.

A Rákosi-rendszer természeténél fogva kilóg a sorból. Vezetője importált politikai rendszert személyesített meg, az importált személyi kultusz politikai figurája volt ő maga is. Személyéhez kötődik ugyan az a rendszer, amelyet a klasszikus sztálinizmus vagy klasszikus szocializmus hazai kiadásának tekinthetünk, de egyedi „íz” nem adott a kelet-közép-európai sztálinizmusokhoz képest. Személye helyettesíthető lett volna sok pártbürokratával, de Gerő Ernővel bizonyosan.

Előrebocsátva következtetésünket, a mai Magyarországon Antall-rendszerrel még nem beszélhetünk, kialakulásának veszélye azonban fennáll. Ezért a következőkben azt vizsgáljuk, miben mutatkozik meg az a deviancia, amely indokoltá teszi, hogy önálló rendszer kialakulásától tartsunk.

Magyarországon más kelet-európai országokkal szemben már a szabad választások előtt kialakult és intézményesült a többpártrendszer. Már 1989—1990-ben létrejött egy alkotmányos, a fékeken és egyensúlyokon alapuló politikai intézményrendszer.

Magyarországon tehát gyakorlatilag hatalomátadás történt, s nem hatalomátmentés, mint számos más kelet-európai országban. (Az átmentés kifejezést a régi politikai hatalom új politikai hatalomra történő átmentésének értelmében használjuk.) A politikai elit ilyen egyszerű átszíneződésének kérdése Magyarországon fel sem vetődik, ellentétben Szerbiával és Romániával vagy a volt Szovjetunió leg-több utódállamával. Ezekben az országokban szinte a teljes politikai garnitúra mentődik át egy névleg új, de döntően csak külsőségeiben más típusú politikai hatalomra.

Magyarországon a hatalomátadás és az új politikai intézményrendszer kiépítése három lépésben történt. Az Ellenzéki Kerekasztal és az MSZMP közötti tárgyalások jelentették az első lépést, a „négyigenes” népszavazás a másodikat, az országgyűlési választások és a választást közvetlenül követő alkotmánymódosítás pedig a harmadik lépés volt.

Ekkor született meg a nyugatias, demokratikus, a szabadságjogok és

tőrekvéseknek, melyek a környező volt szocialista országok egy részében jellemzőek.

Miért valósulhatott meg nálunk így, viszonylag simán a rendszerváltás?

Először: Magyarországon az elmúlt 20 évben a politika sokkal inkább engedett a nyugati elvárásoknak és mintáknak, mint a többi kelet-európai szocialista országban. Számos intézményi változás már bekövetkezett a rendszerváltás előtt. Ilyen volt ter-

is. Nem csupán arra az első lépésre koncentráltak, miként lehetne a kommunista pártállami rendszert megváltoztatni, hanem továbblépve arról is gondolkodtak, hogyan lehetne az új rendszerbe olyan garanciákat is beépíteni, amelyek kölcsönösen, egymással szemben is védik őket.

Az MDF vezette kormánynak ma sokkal kevesebbet kell a régi rendszer lebontásán fáradoznia, mint — Lengyelországot kivéve — bármely más kormánynak a térségben. Hiszen a ré-

„A következő országgyűlési választásokon nem egyszerűen az a tét, hogy ki fog kormányozni, hanem az is, hogy az Antall-kormányból »Antall-rendszer« lesz-e Magyarországon. Egy új koalíció győzelme éreztetné meg csak a társadalommal a demokrácia igazi ízét...”

mésztesen mindaz, amit az egyszerűség kedvéért gazdasági reformnak nevezhetünk, az államigazgatás elkezdett reformja, a kétszintű bankrendszer megjelenése, a társasági törvény, a kiterjedt második gazdaság, sőt a legális magángazdaság, az alapítványok és még sok egyéb. Számos olyan intézmény született még tehát, amely a környező szocialista országokban nem, vagy alig létezett.

Másodsor: a Magyarországon tevékenykedő demokratikus ellenzék alapvetően polgárjogi mozgalom volt. Ennek az érvrendszere határozta meg a nyolcvanas évek közepétől az egyre nyilvánosabb politikai vita tárgyát, s bizonyos mértékig az eszközeit is. A demokratikus ellenzék vitája a hatalommal az alkotmányos jogok és garanciák rendszeréről folyt.

Harmadsor: a békés átmenet, s ebben a hatalomátadás technikája önmagában is kedvező következményekkel járt. Nemcsak azzal, hogy a politikai szereplők cseréjét biztosító választójogi törvény született, hanem egyúttal a politikai intézményrendszer rendkívül gyors átalakítására is sor került még a választások előtt. Más kelet-közép-európai országokban ezzel szemben azt látjuk, hogy minél nagyobb katarzisz kísérte a rendszerváltást, annál kevésbé változott meg a meglévő intézményi struktúra. Minél konfrontatívabb volt a váltás, annál differenciálatlanabbak voltak az ellenzéki erők, illetve a hatalmat megdöntő mozgalmakban annál inkább túltengett a jogot leértékelő küldetésstudat.

Negyedsor: a háromoldalú tárgyalásokon a cél a kommunista párt hatalmának jogállami eszközökkel való korlátozása volt, nem pedig az MSZMP politikai életből való kiiktatása. Ezzel egyszersmind az új politikai erők játékerterét is korlátozták, hiszen olyan politikai játékszabályokat határoztak meg a tárgyaló felek, amelyeket a pártokra általában kötelező-

gi politikai felépítmény 1989—1990 folyamán leomlott: a politikai rendszerváltás megtörtént.

Az MDF célja ma nem más, mint ennek az új pluralista politikai struktúrának a lebontása. Ez az Antall-féle rendszerváltoztatás tényleges politikai tartalma.

E kísérletek azonban, szerencsére, vannak alapvető intézményi korlátai. Az említett jogállami kereteken túl az erős ellenzéki pártok, a köztársasági elnök jogköre és személye, az Alkotmánybíróság, az önkormányzatok és végül, de nem utolsósorban a szabad sajtó.

A plurális politikai demokrácia „Antall-rendszerrel” alakításának leg-főbb eszköze a klientizmus kiépítése.

Az MDF, kihasználva kormányzati helyzetét, megkísérli egy olyan új elit — a magyar keresztény középosztály — életre hívását, amelynek politikai képviselője kíván lenni. Ha lenne Magyarországon keresztény úri középosztály — mint ahogy nincs —, annak az MDF valóban adekvát politikai képviselője lehetne. Az új keresztény középosztály helyett azonban egyelőre csak díszmagyarba öltöztetett statisztákat látunk, csinovnyikká deformálódni kívánt köztisztviselőket, állandóan ijesztgetett, államfüggő közalkalmazottakat, (tanárokat, orvosokat), expóval ámitott, állami megrendelésre váró vállalkozókat, megrendült egzisztenciájú, nacionalizmussal kárpótol csoportokat.

A klientizmus fő iránya az állam központosító törekvésein (tehát az igazgatás jelentőségének növelésén) túl a gazdasági pozíciók megszerzése, a privatizációnak nevezett, de részben visszaállamosító intézkedéssorozat. Az állami vállalatok az utóbbi időkig valamelyes függetlenséget, relatív autonómiát élveztek a kormánytól: Az Állami Vagyonügynökség által vezérelt privatizáció — de különösen a most parlament előtt lévő privatizációs csomag — azonban nem más, mint

osztani a hatalmi pozíciókat és a társadalmi igazságosságot segíteni. Az MDF kormánya által vezetett privatizáció a hatalmi pozíciók újraelosztását helyezi előtérbe, és céltudatosan ebbe az irányba halad.

A klientizmus másik iránya a közszolgálati pozíciók betöltése MDF-hű káderekkel. Ez közvetlenül csak azokkal a tisztségekkel tehető meg, melyekre érvényes a kormányzat investitúra joga. A közvetlen kormányzati szférán túlnyúló pozíciók bekebelezése vagy alkotmányellenes jogértelmezések kiereszkolásával (megyei bíróságok elnökei, médiumalelnökök), vagy — ahol ez sem elegendő — a leendő Lusitania-program fenyegetőzésével folyik.

A klientizmus kiépítésének harmadik eleme éppen a megfélemlítés. Az Antall-kormány vázolt törekvései nem is annyira közvetlen következményekkel hatnak, mint inkább „szellemiségükkel”. Köztisztviselő az lehet ma Magyarországon, aki a legnagyobb kormányzópart politikájához lojális (és nem az, aki a kormány államigazgatási feladatait fegyelmezetten hajtja végre). Ezért kell az állami dominanciájú bankoknak és egyes nagyvállalatoknak „védelmi pénzt” fizetniük az MDF pártalapítványába és vállalkozásaiba.

A klientista rendszer kiépülésének negyedik jellemzője az állam és közigazgatás központosítása, erősítése. Ennek fontos állomása a jelenleg készülő rendőrségi törvény, amely megpróbálja fölszámolni azt a kompromisszumot, amely az önkormányzati rendőrség és a centralizáltan vezényelt rendőrség között az önkormányzati törvényben elfogadtatott. De nyilván ugyanebbe a körbe tartozik az önkormányzatok jogainak más, például a köztársasági megbízottak révén történő korlátozása is, hogy csak a legfontosabbokról tegyünk említést.

A klientista rendszer ilyenforma kiépítése azonban nem elegendő arra, hogy az ellenzék kormányzatot ellen-súlyozó szerepét végérvényesen látszólagossá tegyék. Ehhez a médiumra is szükség volna; egyrészt a közszolgálati bekebelezésére, másrészt a kormányhoz közeli kvázi magánmédium állami eszközökkel történő kiterjesztésére.

A kormány nyomulása az „Antall-rendszer” irányába csak akkor lehet igazán teljes, ha a következő választásokon (paradox módon) éppen a lakosságtól kapna felhatalmazást erre az MDF.

A következő országgyűlési választásokon így nem egyszerűen az a tét, hogy ki fog kormányozni, hanem az is, hogy az Antall-kormányból „Antall-rendszer” lesz-e Magyarországon. Egy új koalíció győzelme éreztetné meg csak a társadalommal a demokrácia igazi ízét: azt, hogy itt a rend-

mai Magyarországon Antall-rendszerről még nem beszélhetünk, kialakulásának veszélye azonban fennáll. Ezért a következőkben azt vizsgáljuk, miben mutatkozik meg az a deviancia, amely indokolta teszi, hogy önálló rendszer kialakulásától tartunk.

Magyarországon más kelet-európai országokkal szemben már a szabad választások előtt kialakult és intézményesült a többpártrendszer. Már 1989—1990-ben létrejött egy alkotmányos, a fékeken és egyensúlyokon alapuló politikai intézményrendszer.

Magyarországon tehát gyakorlatilag hatalomátadás történt, s nem hatalomátmentés, mint számos más kelet-európai országban. (Az átmentés kifejezést a régi politikai hatalom új politikai hatalommá történő átmentésének értelmében használjuk.) A politikai elit ilyen egyszerű átszíneződésének kérdése Magyarországon fel sem vetődik, ellentétben Szerbiával és Romániával vagy a volt Szovjetunió legtöbb utódállamával. Ezekben az országokban szinte a teljes politikai garnitúra mentődik át egy névleg új, de döntően csak külsőseiben más típusú politikai hatalommá.

Magyarországon a hatalomátadás és az új politikai intézményrendszer kiépítése három lépésben történt. Az Ellenzéki Kerekasztal és az MSZMP közötti tárgyalások jelentették az első lépést, a „négyigenes” népszavazás a második, az országgyűlési választások és a választást közvetlenül követő alkotmánymódosítás pedig a harmadik lépés volt.

Ekkor született meg a nyugatias, demokratikus, a szabadságjogokon és az alkotmányosságon alapuló politikai felépítmény. Ez minden hibájával együtt is nagy értéke a mai magyar demokráciának, és bizonyos mértékig korlátozza azoknak a demokráciaellenes

keyező szocialista országokban nem, vagy alig létezett.

Másodszor: a Magyarországon tevékenykedő demokratikus ellenzék alapvetően polgárjogi mozgalom volt. Ennek az érvrendszerre határozta meg a nyolcvanas évek közepétől az egyre nyilvánosabb politikai vita tárgyát, s bizonyos mértékig az eszközeit is. A demokratikus ellenzék vitája a hatalommal az alkotmányos jogok és garanciák rendszeréről folyt.

Harmadszor: a békés átmenet, s ebben a hatalomátadás technikája önmagában is kedvező következményekkel járt. Nemcsak azzal, hogy a politikai szereplők cseréjét biztosító választójogi törvény született, hanem egyúttal a politikai intézményrendszer rendkívül gyors átalakítására is sor került még a választások előtt. Más kelet-közép-európai országokban ezzel szemben azt látjuk, hogy minél nagyobb katarzis kísérte a rendszerváltást, annál kevésbé változott meg a meglévő intézményi struktúra. Minél konfrontatívabb volt a váltás, annál differenciálatlanabbak voltak az ellenzéki erők, illetve a hatalmat megdöntő mozgalmakban annál inkább túltengett a jogot leértékelő küldetésstudat.

Negyedszer: a háromoldalú tárgyalásokon a cél a kommunista párt hatalmának jogállami eszközökkel való korlátozása volt, nem pedig az MSZMP politikai életből való kiiktatása. Ezzel egyszersmind az új politikai erők játékerét is korlátozták, hiszen olyan politikai játékszabályokat határoztak meg a tárgyaló felek, amelyeket a pártokra általában kötelezőnek ismertek el. Ez óriási különbség például a romániai helyzethez képest.

Ötödször: az ellenzék korai differenciáltsága és intézményesült megosztottsága azt is jelentette, hogy nem csak a kommunista párttal szemben próbálták jogi garanciákat kiépíteni, hanem bárki túlhatalmával szemben

vannak alapvető intézményi korlátai. Az említett jogállami kereteken túl az erős ellenzéki pártok, a köztársasági elnök jogköre és személye, az Alkotmánybíróság, az önkormányzatok és végül, de nem utolsósorban a szabad sajtó.

A plurális politikai demokrácia „Antall-rendszerré” alakításának legfőbb eszköze a klientizmus kiépítése.

Az MDF, kihasználva kormányzati helyzetét, megkísérli egy olyan új elit — a magyar keresztény középosztály — életre hívását, amelynek politikai képviselője kíván lenni. Ha lenne Magyarországon keresztény úri középosztály — mint ahogy nincs —, annak az MDF valóban adekvát politikai képviselője lehetne. Az új keresztény középosztály helyett azonban egyelőre csak díszmagyarba öltöztetett statisztákat látunk, csinovnyikká deformálódni kívánt köztisztviselőket, állandóan ijesztgetett, államfüggő közalkalmazottakat, (tanárokat, orvosokat), expóval ámitott, állami megrendelésre váró vállalkozókat, megrendült egzisztenciájú, nacionalizmussal kárpótolt csoportokat.

A klientizmus fő iránya az állam központosító törekvésein (tehát az igazgatás jelentőségének növelésén) túl a gazdasági pozíciók megszerzése, a privatizációnak nevezett, de részben visszaállamosító intézkedéssorozat. Az állami vállalatok az utóbbi időkig valamelyes függetlenséget, relatív autonómiát élveztek a kormánytól. Az Állami Vagyonügynökség által vezérelt privatizáció — de különösen a most parlament előtt lévő privatizációs csomag — azonban nem más, mint ennek a relatív autonómiának a korlátozása, a kormányzat politikai érdekeinek állami tulajdonosi érdekként való érvényesítése agresszív személyzeti politikával megtámogatva. A privatizációnak elvileg három funkciója van: gazdaságosabbá tenni a vállalatokat, a gazdaság szféráján keresztül újra el-

magyarországon a MDF pártalapítványába és vállalkozásaiba.

A klientista rendszer kiépülésének negyedik jellemzője az állam és közgazdálkodás központosítása, erősítése. Ennek fontos állomása a jelenleg készülő rendőrségi törvény, amely megpróbálja fölszámolni azt a kompromisszumot, amely az önkormányzati rendőrség és a centralizáltan vezényelt rendőrség között az önkormányzati törvényben elfogadtattott. De nyilván ugyanebbe a körbe tartozik az önkormányzatok jogainak más, például a köztársasági megbízottak révén történő korlátozása is, hogy csak a legfontosabbakról tegyünk említést.

A klientista rendszer ilyenforma kiépítése azonban nem elegendő arra, hogy az ellenzék kormányzatot ellen-súlyozó szerepét végérvényesen látszólagossá tegyék. Ehhez a médiumra is szükség volna; egyrészt a közzolgálatiak bekebelezésére, másrészt a kormányhoz közeli kvázi magánmédium állami eszközökkel történő kiterjesztésére.

A kormány nyomulása az „Antall-rendszer” irányába csak akkor lehet igazán teljes, ha a következő választásokon (paradox módon) éppen a lakosságtól kapna felhatalmazást erre az MDF.

A következő országgyűlési választásokon így nem egyszerűen az a tét, hogy ki fog kormányozni, hanem az is, hogy az Antall-kormányból „Antall-rendszer” lesz-e Magyarországon. Egy új koalíció győzelme éreztetné meg csak a társadalommal a demokrácia igazi ízét: azt, hogy itt a rendszerváltás nem azt jelentette, hogy most egy más ízlésű hatalomhoz kell tartósan igazodni, úgy mint eddig, hanem épp ellenkezőleg, nem kell, mert nem lehet tartós uralomra berendezkedni. Kormányok jönnek, kormányok mennek, csak a demokratikus rendszer marad.

A szerző az SZDSZ országgyűlési képviselője

Mellékleteink: hétfőn Sport Revü, kedden Heti Patika, szerdán Otthon-Lakás, csütörtökön Hé-

Magyar Bálint: lesz-e „Antall-rendszer”?
7. oldal

25. évfolyam, 121. szám

MAGYAR H